

Ля вытокаў беларускай гістарычнай навукі: творчая спадчына Ігната Кульчынскага

СУША Аляксандр Аляксандравіч — вядучы бібліяграф навукова-даследчага аддзела кнігазнаўства Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Нарадзіўся ў 1982 г. у г. Мінск. У 2005 г. закончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў па спецыяльнасці “культуралогія”, а ў 2008 г. — аспірантуру гэтага ўніверсітэта. Займаецца вывучэннем культурнай спадчыны грэка-каталіцкай царквы ў Беларусі. Аўтар больш за 40 навуковых публікацый.

На беларускіх землях XVIII стагоддзе — гэта час войнаў, паўстанняў, сацыяльных канфліктаў і міжканфесіянальных сутычак, але гэта і час этнічнай кансалідацыі беларускага народа, абуджэння цікавасці да яго гісторыі, культурнай спадчыны, час плённай творчай дзейнасці многіх нашых землякоў. Адным з іх з’яўляецца гісторык і царкоўны дзеяч Ігнат Кульчынскі, якога заслужана называюць “першым даследчыкам беларускіх старажытнасцей”¹.

Нягледзячы на вялікае значэнне асобы І. Кульчынскага для беларускай гісторыі, сёння яго жыццёвы шлях і творчая спадчына застаюцца слаба вывучанымі. У айчынным гістарыяграфіі яму прысвечаны адзінкавыя невялікія публікацыі, не пазбаўленыя шматлікіх недакладнасцей. З-за недастатковага знаёмства беларускіх даследчыкаў з замежнай навуковай літаратурай па-за іх увагай засталася пераважная большасць работ І. Кульчынскага.

Напрыклад, амаль ва ўсіх публікацыях беларускіх даследчыкаў апавядаецца пра падрабязнае апісанне І. Кульчынскім Гарадзенскага Барысаглебскага (Каложскага) манастыра, але абмяноўца ўвагай яго творы, прысвечаныя Жыровіцкаму цудатворнаму абразу і гісторыі ўсходняй хрысціянскай царквы ў ВКЛ. Часам толькі згадваецца, што ён “адну працу прысвяціў святыням Жыровіцаў”² ці “напісаў таксама цікавую працу аб базыльянскіх святых”³. Таму асоба і творчая спадчына І. Кульчынскага патрабуюць далейшага вывучэння, што аўтар артыкула спрабуе зрабіць шляхам увядзення ва ўжытак новых архіўных крыніц і аналізу замежных публікацый.

Варта адзначыць, што біяграфічных звестак пра Ігната Кульчынскага няшмат, а некаторыя з іх — досыць супярэчлівыя. Цяжкасці выклікае ўжо вызначэнне года яго нараджэння. Першыя даследчыкі творчасці І. Кульчынскага не закраналі гэтага пытання⁴. Большасць жа сучасных аўтараў лічыць, што ён нарадзіўся ў 1707 г. Але нядаўна знойдзены намі ў рукапісным аддзеле Львоўскай нацыянальнай навуковай бібліятэкі твор І. Кульчынскага⁵ дазваляе выказаць іншую думку. Гэты твор быў напісаны ў 1723 г., прычым Кульчынскі называе сябе ў ім доктарам філасофіі і тэалогіі, што было б немагчымым для 16-гадовага юнака. Таму больш верагодна, што ён нарадзіўся ў апошняй трэці XVII ст.

Царква Сергія і Ваха
(Мадонна дэль Паскола) у Рыме.
Малюнак XVIII ст.

Пытанні ўзнікаюць і з вызначэннем месца нараджэння І.Кульчынскага. Паводле меркавання айчынных гісторыкаў, ён нарадзіўся ў Гародні або яе наваколлі⁶, на думку польскіх даследчыкаў — ва Уладзіміры-Валынскім⁷.

Другая версія выглядае больш праўдападобнай. Ускосным пацвярджэннем могуць служыць наступныя факты. Сам І.Кульчынскі называў сябе русінам⁸, а не літвінам. На тэрыторыі Валыні ёсць населеныя пункты Кульчын, Кульчынкі, Кульчыны, у якіх у XVIII ст. былі грэка-каталіцкія прыходы⁹ (І.Кульчынскі быў грэка-каталіком). Прозвішчы Кульчынскі і Кульчыцкі былі і застаюцца сёння распаўсюджанымі на тэрыторыі Заходняй Украіны. Сярод папярэднікаў і сучаснікаў І.Кульчынскага вядомыя Мар'ян (Марціян) Кульчынскі — спачатку ігумен і рэктар базільянскіх школ ва Уладзіміры-Валынскім (1690-я гг.), потым наяцяцель віленскага Траецкага базільянскага манастыра (пачатак XVIII ст.), а таксама Парфірый Кульчыцкі — віцэсаветнік ("протакансультар") ордэна базільян (згадваецца ў 1698 і 1703 гг.), ігумен Быценскі і Барунскі, пінскі нарачоны епіскап (1703 г.), пінскі епіскап (1709, 1713 гг.), суддзя суда віленскай кангрэгацыі (1713 г.). Відавочна, айчынныя аўтары, будучы знаёмымі пераважна толькі з гарадзенскім перыядам дзейнасці І.Кульчынскага, памылкова выказалі меркаванне (якое пазней прыжылося) пра яго нараджэнне ў Гародні.

Усё свядомае жыццё І.Кульчынскага было звязана з манаскім ордэнам базільян. Яго статут быў зацверджаны на Наваградскай кангрэгацыі (з'ездзе манахаў) у 1617 г. пры актыўным садзейнічанні уніяцкага мітрапаліта Я.Руцкага. У Рэчы Паспалітай манаскі ордэн базільян аб'яднаў амаль усё грэка-каталіцкае манаства ў цэласную і арганізаваную структуру. У якасці адной з асноўных задач ордэн ставіў стварэнне шырокай, якаснай і даступнай сістэмы асветы ў Беларусі і Украіне.

Можна меркаваць, што І.Кульчынскі атрымаў адукацыю ў базільянскіх школах, бо без гэтага быў бы немагчымы яго значны кар'ерны рост у структуры ордэна. Пасля вучобы ён вырашыў прысвяціць жыццё манаскаму служэнню і ўступіў у ордэн базільян.

З гэтым этапам жыццявага шляху І.Кульчынскага звязаны яго першы вядомы нам твор, які датуецца 1723 г., — "**Variarum lucubrationum tomus tertius claudens in se philosophiam naturalem seu physicam duobus libris...**" ("Трэці том разнастайных вынікаў бяссонных начэй, які ўтрымлівае натуральную філасофію, або фізіку, у дзвюх кнігах..."). Ён быў нядаўна выяўлены намі ў аддзеле рукапісаў Львоўскай нацыянальнай навуковай бібліятэкі, куды трапіў з бібліятэкі Львоўскага базільянскага манастыра. У адпаведнасці з уладальніцкімі паметкамі (1728 і 1758 гг.), у XVIII ст. рукапіс І.Кульчынскага захоўваўся ў Жыровіцкай бібліятэцы базільян. У рукапісе змешчаны развагі аўтара над трактатамі Арыстоцеля "Фізіка" і "Пра неба". Трэба сказаць, што да творчасці гэтага грэчаскага філосафа звярталіся многія філосафы і багасловы сярэднявекі і новага часу з мэтай інтэлектуальнага самаўдасканалення. І.Кульчынскі таксама разважае над праблемамі першаматэрыі, бяскончасці, працягласці, часу, месца, руху, лёсу, выпадку і інш. Ён звяртаецца да актуальных у той час пытанняў "пра неба, элементы і метэоры". Твор будзеца ў форме жывой дыскусіі: задаецца пытанне, выказваюцца меркаванні, прыводзяцца аргументы.

Здольнасці І.Кульчынскага былі належным чынам ацэнены. У 1726 г. ён браў удзел у кангрэгацыі базільян у Быцені ў якасці сакратара Карнэля Сталпавіцкага-Любянецкага, генерала (кіраўніка. — **А.С.**) ордэна базільян¹⁰.

Каля 1729 г. І.Кульчынскі быў прызначаны на пасаду генеральнага пракуратара (procurator in Urbe) базільянскага ордэна ў Рыме, якую займаў да 1735 г.

Пракуратар з'яўляўся пастаянным упаўнаважаным базыльянскага ордэна пры апостальскім прастоле, адстойваў інтарэсы ордэна і справы уніі перад папам рымскім¹¹. Праз рукі пракуратара праходзілі ўсе дакументы грэка-каталіцкай царквы, якія паступалі ў Рым на зацвярджэнне папы. Затым яны захоўваліся ў Рыме ў асобным базыльянскім архіве, за цэласнасцю якога павінен быў сачыць пракуратар¹². У Рыме І.Кульчынскі адначасова кіраваў царквой і манастыром святых пакутнікаў Сергія і Вакха (рэзідэнцыя пракуратараў ордэна). Прызначэнне І.Кульчынскага на такую адказную пасаду каля 1729 г. з'яўляецца дадатковым доказам больш ранняга часу яго нараджэння, чым 1707 г.

Пададзеная многімі аўтарамі дата адпраўкі І.Кульчынскага ў Рым як 1727 г.¹³ таксама выклікае ў нас сумненні. (Толькі польскі даследчык Е.Духнеўскі такой датай лічыць 1730 г.)¹⁴. Справа ў тым, што на тытульным аркушы "Variarum lucubrationum..." пазначана, што ён перададзены аўтарам у Жыровіцкі манастыр 13 кастрычніка 1728 г.¹⁵. Да таго ж у 1728 г. у Супрасльскай базыльянскай друкарні выйшла кніга італьянскага манаха Ісідора Нардзі, пераклад якой на польскую мову рыхтаваў І.Кульчынскі (пра яе будзе ніжэй). Хутчэй за ўсё ў час падрыхтоўкі і выдання кнігі ён яшчэ знаходзіўся на радзіме. Памылка з датай ад'езду І.Кульчынскага ў Рым, відавочна, узнікла ад таго, што лічылася, нібыта ў 1727 г. у Рыме выйшла першая кніга І.Кульчынскага — "**Relationes authenticae de Statu Ruthenorum, cum S. R. E. unitorum in Regno Poloniae degentium...**" ("Дакладнае паведамленне пра Стан Рутэнаў, якія ў адзінстве са С[вятой] Р[ымскай] Ц[арквою] знаходзяцца ў Каралеўстве Польскім..."). Кніга з'яўляецца вельмі рэдкай. Пошук яе па электронных каталогах буйнейшых бібліятэк Еўропы вынікаў не даў.

Значым, што нават у XIX ст. яна была вядома даследчыкам кніжнай культуры (у прыватнасці К.Эстрайхеру¹⁶) толькі ў адным экзэмпляры, які захоўваўся ў Пецябургскай публічнай бібліятэцы (цяпер Расійская нацыянальная бібліятэка). Там ён зберагаецца і сёння. У гэтым выданні сабраны дакументальныя помнікі з рымскіх архіваў пра становішча грэка-каталіцкай царквы пасля завяршэння Паўночнай вайны 1700—1721 гг. Асабліва ўвага нададзена жорсткасці расійскіх ("маскоўскіх") войскаў у Рэчы Паспалітай у дачыненні да мясцовага насельніцтва і уніяцкага духавенства.

Тым часам уважлівы аналіз названага выдання пераконвае, што аўтарам (складальнікам) кнігі быў не І.Кульчынскі, а сакратар Кангрэгацыі прапаганды веры Барталамей Руспалі (Руспулус), які склаў гэты зборнік на падставе дакументаў архіва Кангрэгацыі. Імя І.Кульчынскага ў выданні наогул не згадваецца. Стыль твора (эмацыянальная крытыка рабаўніцтваў казакамі і расійскімі войскамі беларускіх храмаў і манастыроў) таксама не ўласцівы іншым вядомым творам І.Кульчынскага. Такім чынам, распаўсюджанае меркаванне пра напісанне кнігі І.Кульчынскім трэба лічыць памылковым. Выхад яе ў Рыме ў 1727 г.

не можа быць сведчаннем з'яўлення там у тым жа годзе І.Кульчынскага.

Асобныя беларускія даследчыкі сцвярджаюць, што менавіта ў Рыме І.Кульчынскі атрымаў званне доктара багаслоўя¹⁷. Калі прыняць верагодную дату нараджэння І.Кульчынскага за 1707 г. і выезд яго ў Рым ва ўзросце 20 гадоў, то немагчыма ўявіць, што І.Кульчынскі мог атрымаць навуковую ступень яшчэ на радзіме. Аднак у "Variarum lucubrationum..." (1723 г.) сам Кульчынскі называе сябе доктарам філасофіі і тэалогіі, а ў работах рымскага перыяду адзначае, што ён быў доктарам філасофіі ўжо ў перыяд знаходжання ў Полацкім базыльянскім манастыры¹⁸. Такім чынам, можна лічыць, што да пераезду ў Рым І.Кульчынскі атрымаў ступень доктара філасофіі і тэалогіі і нёс манаскае служэнне ў беларускіх базыльянскіх манастырах — у Жыровічах і Полацку.

На італьянскай зямлі І.Кульчынскі актыўна прапагандаваў культ Жыровіцкай Божай Маці. Як адзначана вышэй, да апошняга часу айчынныя даследчыкі не надавалі належнай увагі творам І.Кульчынскага, прысвечаным славу таму абразу. Між тым менавіта гэты абраз стаў для І.Кульчынскага адным з асноўных аб'ектаў вывучэння.

Хутчэй за ўсё Жыровіцкім абразом ён пачаў цікавіцца яшчэ на радзіме. З XVII ст. абраз набыў вядомасць шматлікімі цудамі, слава пра яго як пра цудатворны дайшла да Заходняй Еўропы. Яшчэ большую славу абразу ў пачатку XVIII ст. прынесла з'яўленне падчас рамонтнага з-пад тынкоўкі на сцяне манастыра святых Сергія і Вакха ў Рыме яго копіі, якой таксама прыпісваліся цудадейныя ўласцівасці. Сярод рымлян яна была вядома пад назвай Madonna del Pascolo (Багародзіца Жыватворная). А.Кіркор падае гэты падзеі наступным чынам: "У 1719 годзе яна (выява Жыровіцкай Багародзіцы. — А.С.) явілася ў рызніцы базыльянскай царквы ў Рыме, дзе мясцовы настояцель Ігнат Кульчынскі ўзвёў мармуровы алтар, на які ў 1729 г. і ўнесены абраз (апошняя інфармацыя — яшчэ адно ўскоснае сведчанне прыезду І.Кульчынскага ў Рым менавіта каля 1729 г. — А.С.). У той жа час сам базыльянскі манастыр у Рыме сталі называць della Madonna del Pascolo, бо Pascolo значыць ралля, тое ж, што Жыровічы"¹⁹. Трэба патлумачыць, што, паводле легенды, паходжанне назвы мястэчка Жыровічы звязана з урадлівай глебай у наваколлі мястэчка, якую за гэта людзі называлі тлустай ("жирной").

У 1721 г. у Рыме на італьянскай мове выйшла кніга Ісідора Нардзі "Relazione storica dello scoprimento della sacra e miracolosa imagine della Madonna del Pascolo", прысвечаная гэтаму абразу. І.Кульчынскі зрабіў яе пераклад на польскую мову пад назвай "**Relacja historyczna o zjawieniu Cudownego Obrazu Najświętszej Panny Zyrowickiej, Nazwanego po Włosku del Pascolo od Zyru...**" ("Гістарычная даведка пра з'яўленне цудоўнага абразу Найсвяцейшай Дзевы Жыровіцкай, названага па-італьянску Паскола ад Жыру..."). Як ужо згадвалася, кніга была выдадзена ў Супрасльскай друкарні базыльян у

RELACJA

HISTORYCZNA

O zjawieniu Cudownego Obrazu Najświętszej Panny Zyrowickiej, Názwanego po Włosku DEL PASCOLO od ZYRU.

w Rzymie przy Gorach w Rezydencji W.W. OO. Bazyljanow Ruskiego Narodu, pod Rządem ná ten czas Wielebnego Ojca BENEDYKTA TURLEWICZA, tegoż Zakonu Prokurátora Generalnego, y Rektora. Oraz z przyłączeniem Historji Zyrowickiej przez, JMci X. Kánonika IZYDORA NARDEGO po Włosku wydana; Roku 1721.

Teraz po Polsku Przetłumaczona,
Przez

X. IGNACEGO KULCZYNSKIEGO,
Z. S. B. W. Świętej Theologii Doktora.
Za pozwoleniem Starších do Druku

PODANA

w Supraslu W.W. OO. Bazylianow R.P. 1728.
i powtornie

w Wilnie w Drukarni Akadém: Soc: JESU.
Roku Pańskiego 1738.

A teraz potrzecie

PPZEDRUKOWANA

w SUPRASLU W.W. OO. Bazylianow
Roku Pańskiego 1747.

Тытульны аркуш кнігі І. Нардзі "Relacja historyczna O zjawieniu Cudownego Obrazu Najświętszej Panny Zyrowickiej...", перакладзенай І.Кульчынскім. Супрасль, 1728 г.

1728 г. Можна меркаваць, што менавіта як добры знаўца абраза (магчыма, у сувязі з падрыхтоўкай яго каранацыі) І.Кульчынскі і быў накіраваны каля 1729 г. у апостальскую сталіцу.

Названая кніга ў перакладзе Кульчынскага яшчэ тройчы перавыдавалася ў XVIII ст.: у 1738 г. у друкарні Віленскай езуіцкай акадэміі, у 1747 г. і ў 1755 г. зноў у Супраслі. Гэта, безумоўна, падкрэслівае важнасць, якую надавалі кнізе сучаснікі. Праз свой пераклад І.Кульчынскі азнаёміў айчынную чытацкую аўдыторыю з першым заходнім выданнем, прысвечаным беларускай святыні. Апрача таго, перавыданні ўключалі таксама нарыс гісторыі Жыровічаў.

У 1732 г. І.Кульчынскі ажыццявіў у Рыме наступнае невялікае выданне, прысвечанае Жыровіцкаму абразу — "Oratio de Beatissimae Virginis Mariae imagine Zyrovicensi..." ("Прамова пра Блажэнны абраз Дзевы Марыі Жыровіцкай..."). Кніга падае прамову, якая прагучала падчас каранацыі ў 1730 г. грэка-каталіцкім мітрапалітам Афанасіем Шаптыцкім Жыровіцкага абраза Дзевы Марыі. Трэба сказаць, што з даўніх часоў у каталіцкай

Афанасій Шаптыцкі — грэка-каталіцкі мітрапаліт кіеўскі і ўсяе Русі (1729—1746 гг.), пры якім праходзіла манаскае служэнне І.Кульчынскага.

царкве існаваў звычай ускладваць кароны на найбольш шанаваныя цудатворныя абразы. Гэта было свайго роду кананізацыяй, прызнаннем за іконай жыватворнай сілы²⁰. У пачатку XVIII ст. гэты звычай дайшоў да Рэчы Паспалітай. Жыровіцкі абраз стаў першым каранаваным абразам, які належаў не рымска-каталіцкай царкве, а царкве ўсходняга абраду — грэка-каталіцкай (уніяцкай). Тым самым рымска-каталіцкая царква прызнала надзвычайную ролю іконы ў духоўным жыцці ВКЛ і ўсёй Еўропы. Каранаванне суправаджалася пышнымі і працяглымі ўрачыстасцямі як у саміх Жыровічах, так і ў Рыме. Падрыхтаванае І.Кульчынскім выданне з'яўляецца каштоўнай крыніцай для гістарычнай рэканструкцыі адной з найбольш важных падзей у духоўным жыцці Беларусі XVIII ст., у якой ён сам удзельнічаў.

У Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі захоўваецца канвалют яшчэ дзвюх кніг І.Кульчынскага, прысвечаных Жыровіцкаму абразу, якія выйшлі ў свет у Рыме ў 1732 г. Першая з іх напісана на італьянскай мове — "Il Diaspro Prodigioso di tre Colori ovvero Narrazione storica delle tre Immagini Miracolose della Beata Vergine Maria: La prima di Zyrowice in Lituania, la Seconda del Pascolo in Roma, e la Terza Copia della seconda parimente in Zyrowice detta da

SPECIMEN

ECCLESIAE RUTHENICAE

Ab origine susceptæ Fidei ad nostra usque
tempora in suis Capitibus seu
Primatibus Russiæ

CŪ S. SEDE APOSTOLICA ROMANA
SEMPER UNITÆ
PER IGNATIUM KULCZYNSKI

Monachum Ord. S. Basilii M. Ruthenum, Pro-
curat. Gener. & Rectorem SS. Sergii,
& Bacchi ad Montes,

EXHIBITUM.

QUOD

*Primo nonnullas Sanctorum Indigenarum
vitas ac Blegias; dein in Moscoviticis Pape-
brochii Ephemeridas; notabiliores quasdam et
nimadversiones; ac tandem succinctam Archie-
piscoporum Kijoviensium totiusque Russiæ
Metropolitaram Chronologiam; breviter
complectitur.*

ROMÆ MDCCXXXIII.

Typis Hieronymi Mainardi.) (Superiorum
permissu.

Тытульны аркуш кнігі "Specimen Ecclesiae Ruthenicae...".
Пачаеў, 1759 г.

quei Popoli Romana..." ("Цудатворная трохкаляро-
вая яшма, або гістарычны аповед пра тры цудадей-
ныя абразы Дзевы Марыі: першы — Жыровіцкі ў Літ-
ве, другі — Паскола ў Рыме і трэці — гэта копія
другога, падараваная рымлянамі ў Жыровічы...").
Кніга распавядае гісторыю цудатворнага Жыровіц-
кага абраза. Яна падзелена на чатыры часткі: першая
— "Стварэнне і шанаванне Жыровіцкай Мадонны";
другая — "Некаторыя звесткі пра царкву Сергія і
Вакха, яе жыццё, а таксама пра блажэннага Іасафата
(Кунцэвіча. — А.С.)"; трэцяя — "Гістарычны аповед
пра Дзеву Марыю Паскола ў Рыме і зробленую з яе
цудатворную копію, якая потым з'явілася ў Жырові-
чах"; чацвёртая — "Аповед пра каранацыю Жыровіц-
кай Мадонны". У прадмове да кнігі Кульчынскі выказ-
вае падзяку свайму апекуну і мецэнату, падкрэслівае
неабходнасць уласнага выдання і спадзяецца на
тое, што яно "дасягне тых жа вышынь", што і кніга
беларускага манаха-базыльяніна Якуба Сушы пра
жыццё Іасафата Кунцэвіча "Cursus vitae...", якая
была выдадзена таксама ў Рыме ў 1665 г. Звесткі
пра І.Кунцэвіча (каля 100 старонак кнігі) Кульчынскі
браў менавіта з гэтага выдання Я.Сушы, на што як

Em. et Rev. Principi Norici Carolino S. R. E. Cardinali
CLEMENTIS XII PRAEPOSITO

*Effigiem PATRII dignitate maximi, Virtutibus optimi, Ingenio, ac meritis exhibendi.
Tabulata haec aere incisa, gratiam obsequii sui arguuntur.*

Jacobus Frey D. D. P.

Папа рымскі Клемент XII (1730–1740 гг.).
Гравюра Якуба Фрэя. XVIII ст.

добрасумленны гісторык зрабіў спасылку. Каштоў-
насць выдання "Il Diaspro..." для сучасных даслед-
чыкаў яшчэ і ў тым, што яно ўтрымлівае медзярыт
Жыровіцкага абраза — малавядомы сучасным
даследчыкам іканаграфічны спіс.

Другое выданне з названага канвалюта — "**Sig-
num Magnum...**" ("Вялікі знак...") — значна меншае
па памерах і напісана не на італьянскай, а на лацін-
скай мове. Назва кнігі ўзята з пачатку 12-й главы
Апакаліпсіса: "І з'явілася на небе **вялікая адзна-
ка** — жанчына, адзетая ў сонца; пад нагамі ў яе
месяц, і на галаве ў яе вянок з дванаццаці зорак"
(пераклад В.Сёмухі). Гэтыя словы былі ўспрыняты
І.Кульчынскім як яскравая алегорыя цудоўнага
з'яўлення Жыровіцкага абраза (паводле падання,
цудадейная ікона з'явілася на грушцы, "на небе") і
яго каранацыі ("вянок з дванаццаці зорак"). Менавіта
каранацыі Жыровіцкага абраза і прысвечана кніга
І.Кульчынскага. Асноўная ўвага зноў жа ўдзяляецца
згаданай каранацыйнай прамове. Твор напісаны ў
пышнай форме ўсхвалення цудадейнага абраза.
Асобнай увагі заслугоўваюць таксама каментарыі
да прамовы, змешчаныя ў канцы кнігі. У ix І.Кульчынскі

падрабязна тлумачыць заходняму чытачу асаблівасці палітычнага ўладкавання роднага краю ("Польшча і Літва з'яўляюцца адной рэспублікай пад адным валадаром"), этнонімы ("Lithuani, Littavi, Littalani sunt nomina synonima"), удакладненні лёсу Жыровіцкага абраза і інш.

Падагульняючы разгляд работ, прысвечаных Жыровіцкаму абразу, можна сказаць, што менавіта Кульчынскі сваёй дзейнасцю і публікацыямі ў значнай ступені паспрыяў пашырэнню яго шанавання ў Еўропе.

У Рыме, карыстаючыся дакументамі архіва базільянскіх пракуратораў пры царкве святых Сергія і Вакха, а таксама іншымі крыніцамі, І.Кульчынскі выдаў шэраг твораў багаслоўскага і гістарычнага характару. Адной з найбольш вядомых і каштоўных яго прац стала выдадзеная ў 1733 г. кніга "**Specimen Ecclesiae Ruthenicae...**" ("Прыклад рутэнскай царквы..."). Паводле сведчання польскіх даследчыкаў, "**Specimen Ecclesiae Ruthenicae...**" з'яўляецца ў грэка-каталіцкай літаратуры першай спробай падсумавання гісторыі ўсходнеславянскай царквы²¹.

Кніга пачынаецца прысвячэннямі і падзякамі асобам, якія паспрыялі выданню. Далей І.Кульчынскі змяшчае зварот да папы рымскага Клементы XII, у якім перадае знакі пакорнасці ад мітрапаліта кіеўскага і ўсёй Русі (А.Шаптыцкага). Тут жа прыводзіцца сведчанні пра адданасць роднага краю хрысціянскай веры і яго даўнія сувязі з рымскім прастолам. Абавязковым элементам многіх рэлігійных выданняў ва ўсе часы было блаславенне ці дазвол царкоўнага кіраўніцтва і аўтарытэтных асоб. Атрыманая адабрэнні (approbatio) таксама змешчаны Кульчынскім у кнізе адразу пасля звароту да папы рымскага.

Кніга "**Specimen Ecclesiae Ruthenicae...**" складаецца з трох частак. Першая частка "Пра асобных святых рутэнскай царквы" ўтрымлівае жыццяпісы найбольш шанаваных у айчынай царкве святых, якія маюць славянскае паходжанне (беларускіх, украінскіх, рускіх, сербскіх), у тым ліку Ефрасініі Полацкай і Параскевы Полацкай, Меркурыя Смаленскага, трох віленскіх пакутнікаў, Іасафата Кунцэвіча, кіеўскіх мітрапалітаў Кіпрыяна Цамблака, Іоны Глезны.

У другой частцы І.Кульчынскі апублікаваў свае развагі над творам Даніэля Папэброхія "**Ephemerides Graeco-Moschae**" ("Грэка-маскоўскія дзённікі"), які ў расійскай літаратуры вядомы пад назвай "Греко-славянские лицевые святцы". Кульчынскі робіць тлумачэнне галоўных царкоўных свят, дае шматлікія новыя жыццяпісы святых.

Трэцяя частка "Архіепіскапы кіеўскія і мітрапаліты ўсёй Русі", як бачна з яе назвы, змяшчае інфармацыю пра кіеўскіх мітрапалітаў пачынаючы ад Міхаіла (ад часу хрышчэння Русі) і да сучаснага Кульчынскаму мітрапаліта А.Шаптыцкага. Апрача таго, Кульчынскі падрабязна апісвае ступені іерархіі грэка-каталіцкай царквы ў Рэчы Паспалітай. Такім чынам, чытаючы пададзеныя Кульчынскім звесткі, можна прасачыць увесь ход царкоўнай гісторыі ў нашым краі.

Трэба патлумачыць, што І.Кульчынскі, як і боль-

шасць яго сучаснікаў, успрымаў Берасцейскую царкоўную унію 1596 г. не як акт стварэння новай канфесіі, а як рэформу існуючай усходнехрысціянскай (праваслаўнай) царквы, у выніку чаго яна толькі змяніла падпарадкаванне (ад аслабелага пасля падзення Візантыі канстанцінопальскага патрыярха перайшла пад юрысдыкцыю моцнага папы рымскага) і некаторыя дагматычныя асаблівасці. Прадстаўнікі грэка-каталіцкай царквы ўспрымалі гісторыю права-слаўнай царквы ў ВКЛ "даберасцейскага" перыяду як сваю ўласную. Аднак, І.Кульчынскі заняўся апісаннем гісторыі царквы "рутэнскай", або рускай (якую адрозніваў ад "маскоўскай"), пачынаючы ад хрышчэння Русі і да свайго часу.

Важна адзначыць, што кніга мае даволі добрыя даведачны і навукова-спасыланы апарат. У самым яе канцы (пасля трэцяй часткі) знаходзіцца два паказальнікі: "Паказальнік святых" і "Паказальнік архіепіскапаў кіеўскіх і мітрапалітаў Русі". Па сваім характары "**Specimen Ecclesiae Ruthenicae...**" нагадвае даведачна-энцыклапедычнае выданне, у якім лёгка можна знайсці неабходныя звесткі па айчынай царкоўнай гісторыі. З тэксту бачна таксама, што Кульчынскі як сапраўды даследчык вельмі ўважліва ставіўся да крыніц, якія выкарыстоўваў пры напісанні працы. Усё гэта сведчыць пра высокі ўзровень падрыхтоўкі выдання і пра дасведчанасць аўтара.

Праз год пасля выдання "**Specimen Ecclesiae Ruthenicae...**" выйшаў дадатак да гэтай кнігі — "**Appendix ad Specimen Ecclesiae Ruthenicae**" ("Дадатак да прыкладу рутэнскай царквы"). На думку многіх даследчыкаў, ён мае яшчэ большую каштоўнасць, бо там І.Кульчынскі змясціў тэксты шэрага першакрыніц, знойдзеных у архіве пры царкве Сергія і Вакха і, магчыма, у архіве Кангрэгацыі прапаганды веры.

Распачынае "Appendix..." (калі не лічыць паведамленняў аб апрабаванні і рэкамендацыі да друку) даволі вялікая па памерах прадмова, у якой аўтар дае падрабязныя тлумачэнні, неабходныя для разумення зместу кнігі. Тут Кульчынскі расказвае аб правілах вядзення ўсходняй царкоўнай службы. У прадмове можна знайсці нават пералік нот, якія выкарыстоўваліся ў Ірмалюх (уласцівыя ўсходняй традыцыі шэсць нот: "ut, re, mi, fa, sol, la"), правілы спявання ў час набажэнства, назвы месяцаў і знакаў задзяка на старабеларускай (стараўкраінскай) і польскай мовах, а таксама ў перакладзе на латынь, іншыя звесткі. У прадмове змешчаны таксама і агляд некаторых выкарыстаных крыніц.

Асноўным жа зместам "Appendix..." з'яўляюцца шматлікія службы святым Уладзіміру, Барысу і Глебу, статуты князёў Уладзіміра Святаславіча, Яраслава Мудрага, Васіля І і дакументы з царкоўнай гісторыі Русі. Важным раздзелам "Appendix..." з'яўляюцца апісанні і дакументы найбольш значных царкоўных сабораў у гісторыі беларуска-ўкраінскай царквы — Кіеўскага (1273/1274 гг.), Наваградскага (1415 г.) і Кобрынскага (1626 г.). Асобная група дакументаў была прысвечана асобе Іасафата Кунцэвіча. Завяршаецца кніга новымі звесткамі пра славянскіх святых

і кіеўскіх мітрапалітаў, а таксама аповедам пра рускіх князёў і маскоўскіх цароў.

Думаецца, публікацыя Кульчынскага сапраўды дазволіла многім заходнім свецкім і царкоўным асобам атрымаць пэўнае ўяўленне пра змест і форму службы, якая была ўласціва землям Русі. Пра вялікае значэнне гэтых работ І.Кульчынскага сведчыць той факт, што яны шматразова перавыдаваліся. Пасля выдання "Specimen..." і "Appendix..." у Рыме яны былі перавыдадзены ў Пачаеве (1759 г.), потым у Парыжы (1859 г.) і Пецябургу (другая палова XIX ст.)²². А ў 1970 г. парыжскае выданне было перавыдадзена рэпрэнтным спосабам у англійскім горадзе Фарнбара. Шматразовае перавыданне названых кніг на Захадзе падкрэслівае вялікую цікавасць, якую мела заходняя чытацкая аўдыторыя да работ І.Кульчынскага.

Безумоўна, паколькі І.Кульчынскі быў адным з пачынальнікаў гістарычнай навукі ў Беларусі, у яго творах можна знайсці шэраг недакладнасцей. Яшчэ ў XIX ст. яго кнігі патрапілі пад крытыку (часта незаслужаную) з боку расійскіх царкоўных гісторыкаў. Тым не менш нават гэтыя даследчыкі, нягледзячы на прыналежнасць І.Кульчынскага да нялюбай расійскім гісторыкам грэка-каталіцкай царквы, нярэдка выкарыстоўвалі яго творы ў якасці аўтарытэтных крыніц па многіх пытаннях беларускай царкоўнай гісторыі. Гэта можна патлумачыць высокім для свайго часу навуковым узроўнем работ беларускага гісторыка, выкарыстаннем ім шырокага кола архіўных дакументаў.

Да рымскага перыяду дзейнасці І.Кульчынскага трэба аднесці яшчэ адну яго работу, якая да XIX ст. захоўвалася ў рукапісе, а потым была апублікавана ў перакладзе на рускую мову ў "Вестнике Западной России" (1870 г.) пад назвай "**Съезды базилиан в Западной Руси: перевод с польской рукописи, составленной известным историком Игнатием Кульчинским по документам, хранящимся в начале 18 века при униатской церкви Сергия и Ваха в Риме, в рукописной книге под буквою I**"²³. Гэта гістарычная работа Кульчынскага застаецца амаль цалкам па-за ўвагай сучасных беларускіх даследчыкаў, хоць на яе як гістарычную крыніцу спасылаліся многія аўтары XIX ст. (напрыклад, мітрапаліт Макарый у сваёй працы "История русской церкви").

У дадзеным творы І.Кульчынскага апавядаецца пра кангрэгацыі ордэна базільян, якія праходзілі з 1617 па 1726 г. Кангрэгацыі (сходы кіраўніцтва ордэна) былі вышэйшай уладай манахаў базільян, на іх вырашаліся важнейшыя пытанні, звязаныя з дзейнасцю ордэна: выбар протаархімандрыта (генерала), упарадкаванне царкоўнай іерархіі, змены ў манаскім жыцці, збор падаткаў і інш. Безумоўна, інфармацыя пра ўсе рашэнні базільянскіх кангрэгацый паступала ў Рым. Яна праходзіла праз рукі прадстаўніка ордэна ў апостальскай сталіцы — генеральнага пракуратара. У рэзідэнцыі апошняга матэрыялы кангрэгацый захоўваліся ў далейшым.

Таму І.Кульчынскі меў доступ да гэтых матэрыялаў. Ён сабраў усе пастановы кангрэгацый і перапісаў іх, каб яны маглі быць пад рукою.

І.Кульчынскі падрабязна апісвае кожную кангрэгацыю. Ён указвае час правядзення кангрэгацый, асноўныя мэты і задачы іх склікання. Паасобку распісана кожнае пасяджэнне з выступленнямі ўдзельнікаў, іх прапановамі, парадамі, скаргамі і г.д. Але найбольш падрабязна І.Кульчынскі перадае рашэнні кангрэгацый. Гэтымі рашэннямі кіраваліся ў сваёй дзейнасці ўсе манахі-базільяне, настояцелі манастыроў, протаархімандрыт і нават мітрапаліт грэка-каталіцкай царквы.

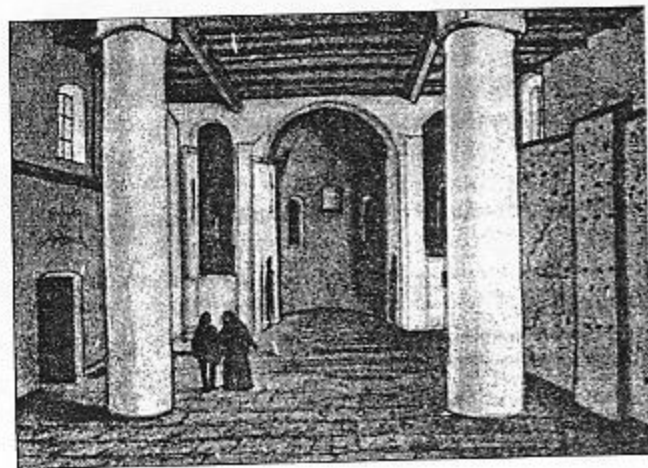
Апісанне базільянскіх кангрэгацый мела для сучаснікаў І.Кульчынскага вялікае практычнае значэнне. Для сённяшніх даследчыкаў яго работа ўяўляе сабой каштоўную крыніцу па гісторыі грэка-каталіцкай царквы і базільянскага ордэна ў XVII—пачатку XVIII ст. Дакументальныя сведчання гэтага часу ў найбольшай ступені пацярпелі ў гады крывавай войнаў 1654—1667 гг. і 1700—1721 гг. Сабраныя І.Кульчынскім звесткі пра асобныя базільянскія манастыры, навучальныя ўстановы, дзейнасць іерархаў і іншых духоўных асоб у пэўнай меры кампенсуюць гэтыя страты.

У 1735 г. Кульчынскі вяртаецца на радзіму. Сваю прывілею на заняцце высокай пасады Смаленскага архіепіскапа (Смаленскае грэка-каталіцкае архіепіскапства існавала да 1778 г., нягледзячы на тое, што Смаленск у той час ужо належаў Расіі) Кульчынскі саступіў Антаніну Таміловічу (у 1729—1736 гг. протаархімандрыт ордэна базільян, у 1736—1745 гг. смаленскі архіепіскап). А.Таміловіч, у сваю чаргу, саступіў І.Кульчынскаму сваю прывілею на пасаду Гарадзенскага архімандрыта, якая ўжо восем гадоў была не занятая. У пачатку лютага 1736 г. І.Кульчынскі становіцца кіраўніком базільянскага Барысаглебскага (Каложскага) манастыра ў Гародні. Увосень 1736 г. ён накіраваўся ў Руту (Наваградчына), дзе атрымаў ад мітрапаліта А.Шаптыцкага сан архімандрыта. Гэта адбылося "ў дзень Пакроваў Прасвятой Багародзіцы"²⁴. Афіцыйная цырымонія ўвядзення на новую пасаду ("інвестытура", або "інсталюцыя") адбылася 12 кастрычніка 1736 г. там жа, у Руте. Тады ж мітрапаліт прызначыў Кульчынскага на пасаду Гарадзенскага афіцыяла (памочнік епіскапа, які займаўся пераважна судовымі справамі) з падпарадкаваннем яму гарадзенскага, падляскага і ваўкавыскага грэка-каталіцкіх дэканатаў. Гарадзенскім архімандрытам Кульчынскі заставаўся да сваёй смерці.

Знаходзячыся ў Гародні, І.Кульчынскі паглыбляецца ў вывучэнне дакументаў манастырскага архіва XV—XVIII стст., на падставе якога ў 1738 г. складае на польскай мове "*Inwentarz klasztoru bazylianskiego w Grodnie na Kołozy...*" ("Інвентар базільянскага манастыра ў Гродне на Каложы..."), які суправаджала "*Kronika ihumenow, archymandrytow, fundatorow y protektorow monastyru Grodzien-skiego na Kołozy, zakonu S.O.N. Bazylego W.*"

Каложская царква з заходняга боку.
Малюнак М.Альшынскага. Каля 1850 г.

Інтэр'ер Каложскай царквы.
Малюнак В.Герсана. 1850-я гг.

(“Хроніка ігуменаў, архімандрытаў, фундатораў і заступнікаў манастыра Гарадзенскага на Каложы, закону С[вятога] А[йца] Н[ашага] Васіля В[ялікага]”). Айчынныя даследчыкі часта лічылі іх асобнымі творамі, бо памер і багацце выкарыстаннага матэрыялу ў “Хроніцы...” дазваляюць казаць пра яе самастойны характар.

Гэтыя працы доўга заставаліся ў рукапісах і захоўваліся ў манастырскім архіве, у XIX ст. апынуліся ў Гарадзенскім царкоўна-археалагічным музеі, пазней трапілі ў Віленскую публічную бібліятэку. Толькі ў 1870 г. “Інвентар...” з “Хронікай...” былі ўпершыню надрукаваны разам з паралельным перакладам на рускую мову ў “Археаграфічным зборніку дакументаў, што адносяцца да гісторыі Паўночна-Заходняй Русі”²⁵. Падрабязнае апісанне Каложскага манастыра Кульчынскім стала першай і вельмі каштоўнай²⁶, а паводле Л.Аляксеева, — асноўнай крыніцай для далейшага яго вывучэння²⁷. Сапраўды, большасць даследчыкаў Каложы, незалежна ад іх веравызнання

ці грамадскай пазіцыі, так ці іначай выкарыстоўвалі работы І.Кульчынскага (часам без спасылкі).

Пры напісанні “Інвентару...” і “Хронікі...” Кульчынскі выступае як прафесійны гісторык, археограф, архівіст, карыстаецца самымі дасканалымі для свайго часу метадамі²⁸. Ён правёў аналіз мастацкай і гістарычнай каштоўнасцей Гарадзенскай Барыс-Глебскай царквы і на аснове гэтага аналізу і параўнання храма з Полацкай Сафіяй прыблізна вызначыў час стварэння манастыра — каля 1200 г. Трэба адзначыць, што зрабіў гэта даволі дакладна: сучасныя даследчыкі датуюць гэты помнік 80-мі гадамі XII ст. Пры вызначэнні часу пабудовы храма гісторык першым на землях ВКЛ выкарыстаў метадку, заснаваную на аналізе цэгла (плінфы) і вапнавага раствору (бо дакументальныя помнікі з манастырскага архіва не маглі засведчыць час заснавання манастыра). Тым самым ён адкрыў новы від гістарычных крыніц — помнікі рэчывыя²⁹.

Асаблівую каштоўнасць уяўляе апісанне Кульчынскім знешняга выгляду і ўнутранага ўбраўня Каложскай царквы, бо яно было зроблена да трагічных абрушэнняў асноўнай часткі храма ў 1853—1859 і 1889 гг. Менавіта Кульчынскі першым апісаў галоўныя асаблівасці храма: упрыгожаныя ўстаўкамі з валуноў і паліваных маёлікавых плітак фасады, мноства керамічных збаноў-галаснікоў, умураваных у сцены і сцяпенні, унікальны цудатворны абраз Каложскай Божай Маці і інш. Пры апісанні ўнутранага памяшкання царквы ён акцэнтуюе ўвагу на дзверы, вокны, падлогу, выкладзеную цэглай, каменную столь, звяртаецца пры гэтым да народнай памяці: “Кажуць, што мураваныя сцяпенні ў гэтай старадаўняй царкве абваліліся ў той час, калі пры першым нашэсці ў гэты край войскі Маскоўскія, саму царкву засыпаўшы зямлёю і ўсталяваўшы гарматы, зрабілі з яе крэпасць і штурмавалі замак, які стаіць насупраць і сёння ўжо спустошаны”³⁰. Падрабязна былі вывучаны калоны, сцены са слядамі старажытнага іканастаса, унутраныя лесвіцы, якія вядуць на хоры. На думку многіх даследчыкаў, гэта першае ў Беларусі настолькі падрабязнае апісанне гістарычнага помніка³¹.

Менавіта Ігнат Кульчынскі першым заўважыў небяспеку для Каложскага манастыра, якую ўяўляла рака Нёман, што падмывала бераг пад манастыром. Ён не толькі звярнуў на гэта ўвагу, але і прыняў канкрэтныя меры па ўмацаванні берагавой лініі: загадаў пабудаваць ля падэшвы гары плот, заваліць яго зямлёй і гноем і пасадзіць там розныя дрэвы. Гэта, магчыма, дазволіла захаваць старажытны храм да XIX ст.

“Хроніка...”, якая з’яўляецца нібы працягам “Інвентару...”, пачынаецца такімі словамі: “Складаючы гэты інвентар з належнай пільнасцю і не без працы, аглядаў я манастырскі архіў; вычытаў у старасвецкіх паперах імёны былых ігуменаў і архімандрытаў і за слушнае палічыў гэтыя імёны спісаць у храналагічным парадку, не толькі першых ігуменаў і архімандрытаў, але таксама і фундатораў, і пратэктараў Гарадзенскага манастыра на Каложы”³².

Фактычна І.Кульчынскі стварыў даволі падрабязную гісторыю манастыра, складзеную на матэрыяле яго архіва. Даследаванне напісана з вялікім веданнем справы, са шматлікімі цытатамі з крыніц, а часам і з уключэннем іх у склад "Хронікі..." цалкам. Гісторыя манастыра пададзена праз апісанне людскіх лёсаў, так ці інакш звязаных з манастыром. Гэта ігумены, архімандрыты, мітрапаліты, епіскапы, базыльянскія протаархімандрыты, старосты, гараджане, фундатары, феодалы, каралі. Выразна бачна і эмацыянальная ацэнка Кульчынскім гэтых гістарычных асоб у адпаведнасці з іх дзейнасцю на карысць або на шкоду манастыра. Заканчваецца "Хроніка..." сціслым апісаннем уступлення самога Кульчынскага на пасад гарадзенскага архімандрыта.

"Хроніка..." напісана на польскай мове з вялікай колькасцю лацінізмаў ("царкоўнай" мовай), са шматлікімі развагамі аўтара, з яго каментарыямі. Цытуемыя тэксты дакументаў для большай дакладнасці прыводзяцца на мове арыгінала (першыя з іх напісаны на старабеларускай мове). Некаторыя з выкарыстаных Кульчынскім дакументаў пазней былі страчаны³³, што павышае навуковую каштоўнасць даследавання.

Цікавіўся Кульчынскі і іншымі беларускімі старажытнасцямі. З'яўляючыся яшчэ да ад'езду ў Рым манахам Полацкага базыльянскага манастыра пры Сафійскім саборы, ён даследаваў храм і знамяці крыж св. Ефрасінні, які захоўваўся ў ім. У кнізе "Specimen Ecclesiae Ruthenicae..." Кульчынскі піша: "Калі я быў лектарам філасофіі ў нашым полацкім манастыры, то я бачыў, як нашы базыльяне ў квітнеючым Полацку шануюць яе (Ефрасінні Полацкай — А.С.) святую памяць ... І нават сёння ў кафедральнай царкве Полацка знаходзіцца залаты крыж, цудоўна ўпрыгожаны, з рознымі рэліквіямі і эпіграфіяй: Я, раба Хрыстова Параскева, аддаю назаўжды гэты крыж у царкву Св. Спаса"³⁴. Як бачна, І.Кульчынскі дапусціў некаторае скажэнне гістарычных рэалій, даверыўшыся тагачаснай агіяграфічнай літаратуры, дзе імя Ефрасінні Полацкай часта блыталі з імем іншай святой — Параскевы. Ісціна пра імя Ефрасінні была ўстаноўлена ўжо пасля смерці І.Кульчынскага іншым уніяцкім манахам-гісторыкам Ігнатам Сцябельскім у 1781 г. Тым не менш менавіта дзякуючы Ігнату Кульчынскаму пра крыж Ефрасінні стала вядома і на Захадзе.

У час знаходжання ў Гародні Кульчынскі падрыхтаваў "найбольш каштоўную са сваіх прац"³⁵ — "Menologium Bazyljanskie, to iest, Zywoły Świętych Panskich oboiey płci z zakonu S. Bazylego W. na miesiące rozłożone" ("Каляндар базыльянскі, гэта значыць Жыцці Святых Божых абодвух полаў з ордэна Св. Васіля В[ялікага] на месяцы разложаныя"). Аднак яго твор быў выдадзены толькі пасля смерці аўтара — у 1771 г. у віленскай друкарні базыльян. Гэта выданне, прызначанае для царкоўных патрэб, мае высокі навуковы ўзровень. Яно вызначаецца вельмі добрай сістэматызаванасцю і структурнасцю. Ва ўступе І.Кульчынскі робіць агляд выкарыстаных ім

Каложскі абраз Маці Божай.

крыніц, адзначае найбольш карысныя. Падрабязна апісваюцца асноўныя гістарычныя этапы існавання манаскага ордэна базыльян пачынаючы ад часоў Васіля (Базыля) Вялікага (IV ст.) і да XVIII ст. Распавядаецца пра Васіля Вялікага і распрацаваны ім статут манаскага жыцця, ад якога пачаліся ўсе статуты іншых ордэнаў, пра распаўсюджанне базыльян па свеце і вялікую колькасць святых-базыльян, пра стан ордэна ў мінулым і ў часы І.Кульчынскага.

У апісанні сучаснага аўтара стану ордэна з'яўляецца і беларуская зямля: "Не магу абмінуць Нашай Русі, далучанай да Польскага каралеўства, якая ў адзінстве з Рымскай Царквою застаецца, дзе так шмат бачым базыльянскіх манастыроў. Цяпер жа Руская дзяржава (маюцца на ўвазе беларускія землі. — А.С.)... даволі значную колькасць налічвае базыльян... Тое ж трэба казаць і пра Украіну, Валахію, Малдавію і іншыя Славянскага народу былыя краіны"³⁶.

Кніга падзелена на дзве часткі, кожная з якіх мае свой тытульны аркуш. Кожная частка адпавядае паўгоддзю і дзеліцца на шэсць раздзелаў — у адпаведнасці з колькасцю месяцаў. А на кожны дзень месяца, звычайна, падаецца па некалькі артыкулаў пра святых з ордэна базыльян. Самыя вялікія артыкулы — пра Васіля Вялікага і пра земляка Ігната Кульчынскага, полацкага архіепіскапа Ісафата Кунцэвіча. Апошні артыкул звяртае на сябе ўвагу тым, што ў ім апавядаецца пра базыльяніна, які на момант

Zywot B. JOZAFATA Męczennika Arcybiskupa Połockiego.

JOZAFAT zaślagnami przed Bogiem wielki, wylaniem krwi Męczennik chwalebny, i cudami sławny, tym mi wiekista dał podobną do piśniania Żywota swego. Im się z niego wiekłego spodziewam pożytku. Zwłaszcza gdy mi jest wiadomo, że go śśaden dotychczas nie wydał zupełnie na widok. Żalże może się poznać, iż on tożno się trzymał drogi doskonałości od wielkich i starodawnych urowanney Oycow, a za wielkość szlagu i krwi ochotnie za wiarę wylaney męstwo, przodziwny w czynieniu cudow dotępił sławę. Był ten Sługa Chrystusow z pokolenia dawney w Połocku Izalchity roży za herb używający, iako też i on sam za herb własny teżże używał. Ale że się rzeczy na tym świecie coraz odmieniają, i wyfoke czelbokość na dotąd, Rodzice jego nie zdawali się już w tym czepięciu zostawać. Bo się z odłach w Mieście Włodzimierzu na Wolicyu kraini Ruskim Gasy bryela Kuncewleza i Maryny Malżoukow Roku 1580. urodził. Nie wątpią niektoży sławę światobliwości jego zachęceniu, iż on należał do wielkiego imienia Kuncewiczow w Wielkim Xięstwie Litewskim sławnych. Wszakże podobność Rodzicow jego z Chrześciańską profetą spłona, godna była takiey latorość. Jajem też na Chrzcie Świętym mianowany w Kościele Ruskim Ś. Parafceci Męczennicki, aby zjadł i Syn Isaki, i Męczennik przytemny był przepowiedzią. Z dziecinnych zaszaz lat w boianii Bożay od Rodzicow wychowany, gdy czasu ledniego przyśredł z mieni do pomienionego Kościoła, w którym był ochrzczony, obczył w nim Obraz Ukrzyżowanego Zbawiciela nałżego, a przypatrując się onemu pinie, wnet pytał się Rodzicow, czy to znaczyło? A on słow używając, ile mogło dziecię zrozumieć, i pojął, odpowiedział, że to było Syna Bożego wcielonego.

Арткул І.Кульчынскага пра Іасафата Кунцэвіча з кнігі "Menologium Bazyljanskie..."

напісання кнігі яшчэ не быў прызнаны святым (нагадаем, кніга называецца "Каляндар базыльянскі, г. зн. Жыцці Святых...").

Навуковы характар выдання падкрэсліваюць частыя спасылкі на крыніцы, вынесеныя на палі. На палях выдання ў выглядзе заметак размешчаны таксама сціслы пераклад асноўнага тэксту. Па гэтых заметках у аб'ёмнай кнізе лёгка арыентавацца і адшукваць патрэбнае месца. Размешчаныя ў канцы кожнай з дзвюх частак імяныя паказальнікі аказваюць істотную дапамогу чытачу. Выданне мае і эстэтычную, мастацкую каштоўнасць: тэкст упрыгожаны шматлікімі буквіцамі, піктаграмамі, гравюрамі, а тытульныя аркушы выкананы прыгожымі шрыфтамі чорным і чырвоным колерамі.

Паводле інфармацыі, якая змешчана ў большасці публікацый, І.Кульчынскі памёр у 1747 г. (9 студзеня) або каля 1747 г.³⁷. Аднак больш верагоднай выглядае іншая дата — 1741 г. Яшчэ ў 1781 г. І.Сцябельскі, які добра ведаў гісторыю грэка-каталіцкай царквы ў Беларусі і актыўна карыстаўся працамі І.Кульчынскага ў сваіх даследаваннях, сцвярджаў, што названая іншымі аўтарамі дата смерці І.Кульчынскага — 1747 г. — няслушная, бо той памёр у 1741 г.³⁸. Пазней гэту дату (1741 г.) падалі некаторыя іншыя аўтары³⁹.

Пра значэнне навуковай і пісьменніцкай дзейнасці І.Кульчынскага сведчыць тое, што яго гістарычныя і багаслоўскія працы выдаваліся і перавыдаваліся пры жыцці і пасля смерці аўтара ў Рыме, Вільні, Супраслі, Пачаеве, Парыжы, Пецярбургу, Фарнбара ў XVIII—XX стст. Многія аўтары называлі яго адным з першых і найбольш значных даследчыкаў царкоўнай гісторыі. Нават ідэйныя апаненты называлі Кульчынскага "вядомым гісторыкам", "дакладным і праўдзівым аўтарам". Аднак сёння ў Беларусі яго імя амаль што забыта. Узнікла нямаля гістарычных памылак, звязаных з яго жыццёвым і творчым шляхам, без адказу застаецца яшчэ нямаля пытанняў.

Яшчэ ў 1920—1930-я гг. украінскія даследчыкі І.Кійка і С.Лукань называлі імя І.Кульчынскага сярод найбуйнейшых украінскіх гісторыкаў і пісьменнікаў, пачынальнікаў сапраўднай украінскай навуковай гістарыяграфіі, якая абаяралася на ўмелае выкарыстанне архіўнага матэрыялу і яго крытычную праверку⁴⁰. Гэту думку развілі некаторыя пазнейшыя украінскія аўтары. Адам Ёхер, складальнік першай фундаментальнай польскай бібліяграфіі, буйны польскі кнігазнаўца, сярод чатырох найважнейшых польскіх кніг XVIII ст. пра ўсходнюю царкву называе тры кнігі І.Кульчынскага⁴¹. Пазней Ігната Кульчынскага ўключалі ў слоўнікі польскіх гісторыкаў⁴², вучоных палякаў⁴³ і інш.

Як бачна, і ўкраінскія, і польскія дзеячы лічаць І.Кульчынскага адным з выдатнейшых дзеячаў іх культуры. Праведзены аналіз творчай спадчыны І.Кульчынскага дазваляе нам звязаць яго асобу з Беларуссю, з беларускай навуковай думкай і лічыць яго адным з першых беларускіх гісторыкаў, які не толькі шырэй адкрыў для нашай краіны еўрапейскую культуру і навуковую думку, але і прадставіў самой Еўропе Беларусь — край, багаты таленавітымі людзьмі і культурнымі помнікамі.

¹ Алексеев Л.В. Археология и краеведение Беларуси XVI в.—30-е годы XX в. Мн., 1996. С. 14; Алексеев Л.В. Игнатий Кульчинский — первый исследователь белорусских древностей // Древности славян и Руси. М., 1988. С. 100; Госцеў А.П. Кронан. Гродна, 1993. С. 176; Марціновіч А. Ігнат Кульчынскі — першы даследчык беларускіх старажытнасцей // Голас Радзімы. 1998. 19 лістапада. С. 1, 4; Яны нарадзіліся ў Гродне / Склад. Я.М.Жабрун. Гродна, 2000. С. 19.

² Каханюўскі Г.А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI—XIX ст. Мн., 1984. С. 98.

³ Марозава С.В. Ігнат Кульчынскі — першы гродзенскі краязнавец // Памяць: Гродна. Мн., 1999. С. 109.

⁴ Chodunicki I. Dykcjonarz uczonych polakow, zawierajacy krótkie rysy ich życia, szczególnie wiadomości o pismach, i krytyczny rozbiór ważniejszych dzieł niektórych, porządkiem alfabetycznym ułożony. T. 1. Lwów, 1833. S. 386; Dykcjonarz biograficzny powszechny. W-wa, 1851. S. 638; Stebelski I. Dwa wielkie światła na horyzoncie Połockim z cieniow zakonnych powstające, czyli żywoty SS. Panien y Matek Ewfozyny y Parescewii... — W Wilnie, 1781. S. 62 (1-я пагінацыя).

⁵ Kulczynski I. Variarum lucubrationum tomus tertius claudens in se philosophiam naturalem seu physicam duobus libris explanatam authore A.R.P. Ignatio Kulczynski Ordinis D. Basilij M. S. Theologiae et Phil. Doctore. A. D. 1723 // Львоўская нацыянальная навуковая бібліятэка. Ададзел рукапісаў. Ф. 3, воп. 1, спр. 506.

⁶ Алексеев Л.В. Игнатий Кульчинский — первый исследователь белорусских древностей. С. 100; Госцеў А.П. Кронан. С. 176; Каханюўскі Г.А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI—XIX ст. С. 98; Марціновіч А. Ігнат Кульчынскі — першы даследчык беларускіх старажытнасцей. С. 4; Яны нарадзіліся ў Гродне. С. 19.

⁷ Duchniewski J. Kulczyński // Encyklopedia katolicka. T. 10. Lublin, 2004. S. 169; Encyklopedia kościelna. T. XI. W-wa, 1878. S. 515; Orgelbrand S. Encyklopedia Powszechna. T. IX. W-wa, 1901. S. 60.

⁸ Kulczynski I. Il Diaspro Prodigiioso di tre Colori owerо Narrazione istorica delle tre Imagini Miracolose della Beata

Vergine Maria: La prima di Zyrowice in Lituania, la Seconda del Pascolo in Roma, e la Terza Copia della seconda parimente in Zyrowice detta da quei Popoli Romana... Roma, 1732. P. 3; Kulczynski I. Specimen Ecclesiae Ruthenicae... Petropoli, 1859(?). P. 7.

⁸ Kolbuk W. Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku: struktury administracyjne. Lublin, 1998. S. 281.

⁹ Кульчинский И. Съезды базилиан в Западной Руси: перевод с польской рукописи, составленной известным историком Игнатием Кульчинским по документам, хранящимся в начале 18 века при униатской церкви Сергия и Вакха в Риме, в рукописной книге под буквою I // Вестник Западной России. 1870. Кн. IV. Т. II. Отд. II. С. 42.

¹¹ Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси (далее — АСЗР). Т. XII. Вильна, 1900. С. 60.

¹² История базилианского ордена // Христианское чтение. 1864. Ч. 1. С. 25.

¹³ Алексеев Л.В. Игнатий Кульчинский — первый исследователь белорусских древностей. С. 100; Казуля С.В. "Дзеля заслугі перад Богам і для нашчадкаў" // Пагоня. 1997, 2–8 мая. С. 7; Каханюўскі Г.А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI—XIX ст. С. 98; Марозава С.В. Ігнат Кульчыньскі — першы гродзенскі краязнавец. С. 109; Палуцкая С.В. Ігнат Кульчыньскі — першы гродзенскі краязнаўца // Гістарычнае краязнаўства — дзейсны фактар інтэнсіфікацыі навучальнага працэсу ў школе і ВУНУ. Гродна, 1994. С. 106; Эцыклопедыя коściелна. Т. XI. S. 516; Rechowicz M. Kulczyński // Polski Słownik Biograficzny. T. 16. Wrocław—W-wa—Kraków, 1971. S. 138.

¹⁴ Duchniewski J. Kulczyński // Encyklopedia katolicka. T. 10. S. 169.

¹⁵ Kulczynski I. Variarum lucubrationum ... Арк. 2.

¹⁶ Estreicher K. Bibliografia Polska. Kraków, 1905. T. XX. S. 370.

¹⁷ Казуля С.В. "Дзеля заслугі перад Богам і для нашчадкаў". С. 7; Марозава С.В. Ігнат Кульчыньскі — першы гродзенскі краязнавец. С. 109; Марціновіч А. Ігнат Кульчыньскі — першы даследчык беларускіх старажытнасцей. С. 1; Палуцкая С.В. Ігнат Кульчыньскі — першы гродзенскі краязнаўца. С. 106.

¹⁸ Алексеев Л.В., Кузьмич Н.П., Макарова Т.И. Крест — хранитель Всея Вселенная. Мн., 1996. С. 35.

¹⁹ Живописная Россия / под общ. ред. П.П.Семёнова. Т. 3. М.—СПб., 1882. С. 197.

²⁰ Диковский Н. Коронавание Жировицкой чудотворной иконы Богоматери (1730 год). Гродна, 1902. С. 1.

²¹ Duchniewski J. Kulczyński. S. 169; Rechowicz M. Kulczyński. S. 138—139.

²² Encyklopedia kościelna. T. XI. S. 516; Orgelbrand S. Encyklopedia Powszechna. S. 60; Rechowicz M. Kulczyński. S. 139.

²³ Кульчинский И. Съезды базилиан в Западной Руси... // Вестник Западной России. 1870. Кн. IV. Т. II. Отд. II. С. 1—43.

²⁴ АСЗР. Т. IX. Вильна, 1870. С. 453—454.

²⁵ Там жа. С. 409—454.

²⁶ Каханюўскі Г.А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI—XIX ст. С. 98; Марціновіч А. Ігнат Кульчыньскі — першы даследчык беларускіх старажытнасцей. С. 4;

Палуцкая С.В. Ігнат Кульчыньскі — першы гродзенскі краязнаўца. С. 107.

²⁷ Алексеев Л.В. Археология и краеведение Беларуси XVI в.—30-е годы XX в. С. 14; Алексеев Л.В. Игнатий Кульчинский — первый исследователь белорусских древностей. С. 100.

²⁸ Алексеев Л.В. Игнатий Кульчинский — первый исследователь белорусских древностей. С. 102—103; Палуцкая С.В. Ігнат Кульчыньскі — першы гродзенскі краязнаўца. С. 107—108.

²⁹ Алексеев Л.В. Археология и краеведение Беларуси XVI в.—30-е годы XX в. С. 14; Алексеев Л.В. Игнатий Кульчинский — первый исследователь белорусских древностей. С. 101; Палуцкая С.В. Ігнат Кульчыньскі — першы гродзенскі краязнаўца. С. 107.

³⁰ АСЗР. Т. IX. С. 410.

³¹ Алексеев Л.В. Археология и краеведение Беларуси XVI в.—30-е годы XX в. С. 14; Алексеев Л.В. Игнатий Кульчинский — первый исследователь белорусских древностей. С. 102; Марозава С.В. Ігнат Кульчыньскі — першы гродзенскі краязнавец. С. 110; Палуцкая С.В. Ігнат Кульчыньскі — першы гродзенскі краязнаўца. С. 107.

³² АСЗР. Т. IX. С. 412.

³³ Алексеев Л.В. Игнатий Кульчинский — первый исследователь белорусских древностей. С. 102; Палуцкая С.В. Ігнат Кульчыньскі — першы гродзенскі краязнаўца. С. 108.

³⁴ Kulczynski I. Specimen Ecclesiae Ruthenicae... P. 56.

³⁵ Rechowicz M. Kulczyński. S. 139.

³⁶ Kulczynski I. Menologium Bazylianskie, to jest żywoty świętych panskich obojey płci z Zakonu S. Bazylego W. Na miesiące rozłożone. Wilna, 1771. Cz. 1. S. 17.

³⁷ Алексеев Л.В. Игнатий Кульчинский — первый исследователь белорусских древностей. С. 100; Госцев А.П. Кронан. С. 176; Казуля С.В. "Дзеля заслугі перад Богам і для нашчадкаў". С. 7; Каханюўскі Г.А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI—XIX ст. С. 98; Марозава С.В. Ігнат Кульчыньскі — першы гродзенскі краязнавец. С. 109; Марціновіч А. Ігнат Кульчыньскі — першы даследчык беларускіх старажытнасцей. С. 4; Палуцкая С.В. Ігнат Кульчыньскі — першы гродзенскі краязнаўца. С. 106; Duchniewski J. Kulczyński. S. 169; Encyklopedia kościelna. T. XI. S. 515; Jocher A. Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce. Wilno, 1857. T. 3. S. 559; Orgelbrand S. Encyklopedia Powszechna. S. 60; Rechowicz M. Kulczyński. S. 138—139; Słownik historyków polskich / red. M. Prosińska-Jacki. W-wa, 1994. S. 279; Wiszniewski M. Historia literatury polskiej. T. 8. Kraków, 1851. S. 276.

³⁸ Stebelski I. Dwa wielkie światła na horyzoncie Połockim... S. 62 (1-я пар.).

³⁹ Chodyncki I. Dykcjonarz uczonych polaków... T. 1. S. 386; Dykcjonarz biograficzny powszechny... S. 638.

⁴⁰ Статті Кийка Й. і Луканя С. про публікаторську діяльність Василян на Україні, Білорусії та бібліографія до цього питання. 1928—1932 // Центральны дзяржаўны гістарычны архіў у Львове. Ф. 364, воп. 1, спр. 67. Арк. 3.

⁴¹ Jocher A. Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce. S. 88.

⁴² Słownik historyków polskich. S. 279.

⁴³ Chodyncki I. Dykcjonarz uczonych polaków. T. 1. S. 386—387.